

Soba je mirisala na prijatan miris terpentina. Uvukao sam se u nju toliko tiho da sam i sam bio iznenađen kad sam se već našao unutra i stao kraj prozora. Navukoh zavesu na veliki prozor i upalih svetlo. Carolija svetla odjednom izaziva predmete da mi se utisnu u zenice. Osećao sam njihovu igru. Na nekim mestima, u uglovima, činilo mi se kao da se svetlost polako taloži po prašnjavim kutovima, zadržana na najistaknutijim stvarima u sobi, ona odjednom dobi telesnost, Juditin portre, nedovršen i pomalo prašnjav, gledao je pravo u mene. Čuo sam joj glas, sasvim poznat i neprekinut u ponavljanju: „Ti ćeš uvek stajati na jednom mestu i nikakva sila te neće pomeriti, nestajćeš samo kada se mrak pospe po tebi, i tada ćeš osećati da si na jednom mestu, ali nećeš biti prisutan za stvari oko tebe sve dok se svetlost ponovo ne pojavi“, ponavljala je Judita. Ne, njeno lice nije bilo opustošeno tim rečima, blaga kosina osmeha kao da se naginjala ka meni i govorila mi da je to dobro, da je to čak najbolje što se može dogoditi. Jer, Judita, slutio sam, ako je živa, želi baš to: nepomičnost, zakriljenost senkama, tišinu.

Ispod sijalice na zidu imao sam pripremljen tabak papira. Uzeh ugulj i napravih kroki gnoma iz cirkusa. Posao je bio veoma jednostavan. Velika glava na patuljastom telu. Mišićave i maljave ruke prekrštene preko prsa, velika stopala kao ukovana u zemlju. Ozbiljno lice. Nepotrebno ozbiljno, ta ozbiljnost kao da pravi raskorak između pojave koja bi trebalo da nagoni na smeh i sadržaja u tom neobičnom biću koje izaziva sažaljenje. Zastadoh za trenutak i udaljih se. Gnom je na celom tabaku, u stvari, bio u svojoj prirodnoj veličini. Kako su samo odudarale njegove čeljusti sa snažnim muškim vilicama, i bradom koja je izbijala u sitnim dlačicama, od struka i kratkih nogu što se oslanjahu na zemlju, od malih, skoro sličnih ručica i palčeva koje je držao na ogrubelim mišićama ruku. Shvatih tek sada da se u tom telu, i u toj glavi, od rođenja događalo nešto što se ne događa u svakome. Ljudi koje je gnom gledao oko sebe bili su džinovi, i zaceo odvratni džinovi koji su poskakivali zenicama po njemu, ne skrivajući svoje izraze oduševljenja za pojavu, ili gadenja, ili možda sažaljenja, kao da pred tom spodobom i nije potrebno kriti svoje ružne izraze.

A zar se i sa ostalima nije isto događalo u cirkusu? Pauline oči su to govorile još i za vreme izvođenja tačke sa golubovima, egiptanin Faruk nije krio svoj mir koji mu je usadila verovatno nekakva misao odstranjenosti iz običnog sveta, on se zadovoljavao gutanjem plamena i prženjem svojih nadlanica natopljenim tamponima u benzin. Brat i sestra Orlovi, i oni su imali nešto što ih je izdvajalo i bacalo kroz vazduh iznad kruga posutog piljevinom. Tada i zaželeh da taj svet slikam, tada zaželeh da budem sa njima i da zađem u sve kuda su se oni kretali u svojim mislima, čega su se sećali. Tada, u stvari, donesoh odluku da zatražim sutra posao u cirkusu. I sa tom željom sve sam manje osećao da okolo traje rat, i da je u tom ratu cirkus isto tako čudna izraslina kao bradavica na korenu nosa koju je imao iluzionista Ferenc.

I, mada sam i ranije gledao cirkus, i smejao se klovnovima, divio se gutaćima vatre i žonglere posmatrao kao vanzemaljske ljude, jer nisu oni sve to mogli naučiti ma gde, kažem, mada sam ponešto znao, u ponečemu bio u zabludi, sada otkrih da se u svetu cirkusa oduvek događalo nešto što me privlači da otkrijem. Možda je to onaj moj nagon iz detinjstva da podignem kamen, da posmatram vlažnu zemlju pod kamenom i sluzave životinje koje od svetlosti na čudno naivan način pokušavaju da uteknu. A jedino utočište bila im je samo senka koju je nanosio kamen nad njima, njegova težina, hladnoća. Sa tom mojom željom, koja se pretvorila u naviku, udružio se i potez, i težnja da se pretvori sve u boju, da se zacrta u nečemu. Ni danas se ne čudim svojoj odluci da se u sve to upletem, odluci da ujutru, kad ustanem, odem do vlasnika cirkusa i, sasvim prihvatajući unapred sve njegove uslove prihvatim posao. U celom cirkusu osećao sam neiscrpnu množinu mogućnosti za izraz koji sam veoma dugo tražio. Ta mogućnost je bila toliko maglovita, ali puna isparenja obećanja i moje želje. Svetlosti koje su se ukrštale nad kičerski raznobojnim predmetima u cirkusu i predstave koje su, na neki način, svojom ozbiljnošću ili svojom poražavajuće sarkastičnom igrom slučaja i opasnosti, davale nečemu čudan kontrast u mislima, izazivajući me da zapazim i sam kontrast svetla i senki, njihovu čudnu izlomljenost i zakrivljenost. I ne mislim da je ta moja želja došla sasvim slučajno, bila je potrebna atmosfera, a to je bila baš ta atmosfera koju je izazivao veliki šator i mnoštvo sakriveno bar nekoliko časova u njemu, pod njim, od onog što se događalo napolju, i daleko.

Da, sutra ću otići kod vlasnika cirkusa. I reći ću mu da sam ja taj i taj, i da mu se stavljam na raspolaganje, da me uslovi uopšte ne interesuju, i prihvatam ih onakve kakve mi odredi, i da mi je jedina želja da budem tu.

Od moje želje da sutra odem i zatražim zaposlenje u cirkusu, od predstave koja je obilovala celom skalom osećanja što je izazvala u meni, od gadenja do veselosti i poražavajuće zapanjenosti, osetih prijatan zamor i pospanost. Ugasih svetlo i pružih se po otomanu. Osetih toplo čebe pod sobom, koje jednim krajem navukoh na ramena. Svetlost je dolazila sa ulice, mutna i puna magle, beličaste, noćne. Kao da sam čuo njeno kapanje sa te strane. I što sam više osećao da se ta mutna svetlost koja je dopirala kroz prozorska okna pretvara u nešto što još nisam mogao sasvim da odredim čemu pripada, san je zalazio u predmete i moje misli, prožimao i jedno i drugo. Osećam kako me polako napušta vreme koje se sadrža u svemu, kako se cepa na sitne komadiće i kruži sobom. Izaziva zvučke, menja boje. Najavljuje lica. Trgnem se, i

dušan kopčalić

neko je nevidljiv stepovao

tada opet ona uobičajena tišina sobe u kojoj je moje disanje sat što odeređuje jedan kontinuitet, ili bar pokušaj kontinuiteta nečeg što se toliko nestvarno nalazi između večeri i jutra.

I opet budan ležim nekoliko minuta na ledima, čujem Juditine reči. To je taj trenutak koji je ona objasnila one večeri dok smo koračali kraj kanala i posmatrali čudna klupka zmija na kosinama bedema, klupka iz kojih su palacale glave sa jezicima i izazivale nas svojim pokretljivim i izuvijananim telima da razmišljamo o nečemu što je veoma blizu razmišljanju o životu i smrti: „Stajanje uvek na jednom mestu i nikakva te sila neće pomeriti, nestajćeš samo kada se mrak pospe po tebi, i tada ćeš osećati da si na istom mestu, ali nećeš biti prisutan za stvari oko tebe sve dok se svetlost ponovo ne pojavi“.

Neke se stvari i misli u polusnu lede. One stoje, izgubivši težinu nada mnom. Svetlucaju svojim sjedinjavanjem, i prave najčudnije oblike. Svest se polako puza po njima, i ne znam da li to ide ka nekakvoj svetlosti koja nije svetlost za čulo vida, već svetlost koja prožima toliko da se oseća njeno strujanje u mraku, toplo, sneno. Ili je to možda samo najdublji mrak koji postaje prijatan, jer su sve oštre ivice u stvarnim predmetima i u mislima odjednom postale zaobljene i mekane, utišale se i vreme im je nepoznato? Ali još samo mali, sasvim uzani trak svesti počinje da skakuće u toj prijatnosti kao kičica što čudnom fosforescencijom osvetljava oblike, nagoni da oblici izazovu misao, pa sve to sjedinjuje brzim, negde nevidljivim pokretom u nekakav novi oblik, čudan u nastanku, nepojmljiv u dodiru, moguć u svemu.

Najčudnije od svega su reči koje izranjaju zajedno sa licima. Te se reči odjednom izmešaju. Izgovaraju ih lica koja su im strana. Ili se sjedinjuju sa najglupljim situacijama. U svim tim bezbrojnim kombinacijama sna, najlepši je trenutak kada se slike same od sebe, bar tako se oseća, fabuliraju. Narasta kao mehur nekakav novi svet, pun slutnje i tajanstva. Pojavljuje se iznad nekakvog mora. Najpre proviruje svojom glavom nemani, pa se u svoj svojoj veličini izdiže, zapljuskajući i snažnim hukom polako, ali u sve jasnijim obrisima, približava. I sa svešću se polako sve to rastaje. Taj uski tračak bleđi, i sada kao da to nije nikakav izron, već zaranjanje sve dublje i dublje ka plavom cvetu koji u prelamanju svetlosti daje zvuk sa svojim oblicima, i što mu se više približavam zaranjajući, cvet postaje veći. Sada okružuje tišina sve. Kroz ogromnu masu vode polako dopire tišina i plavo, plavo se, u cvetu ka kojem plovim, meša sa nepoznatim elementima i daje svemu odjednom oblik velikog cirkuskog šatora pod kojim se odigravaju sve čudniji i čudniji događaji, oni se nižu i više ih ništa ne može zadržati kao i u stvarnom životu. Uslovljenost je potpuna.

I na kraju onog uzanog traka što se kao riba iskliznuo i nestao nekud, mešajući se sa svetlostima, unutrašnjost cirkusa bila je toliko bučna da osetih strah. Vojnici su čizmama lupali o drvene naslone pred sobom. Njihovi glasovi u veselju i smejanju ličili su na kreštanje nekakvih ptica. Savijali su svoje vratove ka podu

i kao iz posuda sipali ispod sebe urlik. I sve do trenutka kada se pojavio Faruk, i kada je u svojoj kovrdžavoj i dugoj kosi nosio gnezda, meni se činilo da to nije smeh. Crnac je bio toliko veliki da mu se lampe koje su visile nad njim, raznobojne i zaljuljane, oslanjahu na leđa. Išaran svetlostima i u znoju, on je nešto govorio na nerazumljivom jeziku. Spuštao se na dno cirkusa i tada je postajao toliko mali da mu čak ni gnom nije mogao pronaći trag u areni. I iz male tačkice na sredini arene dolazila je vrućina. Urlik smeha, koji je oko njega jenjavao, postajao je sve tiši, dok se na kraju nije pretvorio u tišinu iz koje liže plamen. U stvari, plamen je dolazio iz te čičuše tačke. Sa mesta gde je bio Faruk, koji je u toj tišini opet počeo da raste. Sada su u njegovoj kosi zaista bila gnezda, sitne grančice pucketale su u njima, i vatra mu je lizala izbrazdano lice. Pružio je ruke ka publici i iz svake ruke izletali su golubovi gospođice Paule. Oni su mu obletali oko glave, i odjednom to nisu više golubovi, već tamponi koji plamte i kojima dodiruje svoje ruke. Crvene usne polako ližu grudvu žara, i čuje se cvrčanje. U sve to meša se nekakva muzika. Okrećem glavu na onu stranu odakle ona dolazi i primećujem orkestar, u kojem devojka, malo pognute glave, drži flautu, i iz njenog jednog kraja izlazi telo, uvijek joj se oko ruku, nežno, hladno, gmižavo, to je zvuk, mislim; flauta sve više izvlači zvukom to telo iz sebe, i sada je to jedna zmijska koja palaca, ta zmijska zvuka je svuda. Obmotala se Faruku oko pasa, nalazi se na rukama devojke, svetiljke su njome uznemirene. Vojnici je, čudno zgražavajući se, vade iz čizama, gospođica Paula svojim golubovima pruža sa dlana istu zmijsku flautu, a devojka i dalje mirno sedi, kao pod staklenim zvonom, ne osećajući nikakvu promenu u areni i gledalištu, i sve nežnije izvlači zvuk, sve ga više pušta da se odvaja i umnožava pod kupolom. I sada su sve oči uprte u nju. Hana se zove, saznanjem odnekud. Njena kosa je svetla i nos joj malo veliki, baca senku ispred sebe na bradu. I ni malo me ne iznenaduje, kada se ponovo pogledom vratim u arenu, da u njoj vidim iluzionistu Ferencu. Posmatra nas sve nekako besno. Igra se svojim rukama nad nama i pokušava da nam dočara nešto što mi nećemo da primimo, da shvatimo njegov napor. On je uznemiren. Još uvek ne misli da nas moli, ali na čelu mu se urezuju bore kojima pokušava, namršten, da izazove strah kod nas, da nas prisili da primimo iluziju. Njegova je nemoć očigledana. U njegovom čelu se nešto događa. Zastaje odjednom i gleda nas sve. Čini se kao da se umirio. I zaista nastaje tišina. To je prvi njegov uspeh kod nas. Onda, verovatno zadovoljan, dovodi plavu devojku. Ona je polunaga i koža joj je toliko bela da podseća na nekakav čudan spoj života i senke što izaziva smrt. Ona zatvara oči pred njim i, iznenada pod njegovim rukama ispružena u vazduhu vodoravno, lebdi. Kosa joj visi. Svetluca. Ferenc je sada zauzet samo njome. On nas više i ne posmatra, posmatramo mi njega i ne divimo mu se, jer čudan je način upotrebio da nas iznenadi, da nam prikaže jedan deo svojih sposobnosti. On se, u stvari, pred nama igra jednim lešom. Ali šta se to događa? Usred njegove tačke na po-

zornici se javljaju onaj crni policajac koji je tek sišao sa motorbicikla i Jakov. I nikako mi nije jasno šta će Jakov sa policajcem tu kad su oni smrtni neprijatelji i kad ga je policajac još veoma davno odveo u logor, i Jakov je zacelo bio mrtav. Ali on je sada tu, i jedan na drugog se smeše. Čak Jakov nema svoje naočare. On ih je skinuo i sada, izgleda, sasvim dobro vidi. Na njemu je, ipak, još uvek onaj isti mantil u kojem je bio kad ga je crni policajac poveo sa sobom. Sada su obojica tu. Oni iznose nekakav kovčeg i stavljaju ga ispred Ferencu. Najpre mu pokazuju rukom da ude u kovčeg. To je, u stvari, mrtvački kovčeg. Ferencovo lice je odjednom zeleno, i on se povlači pred njima. Nestaje negde u nekakvoj senci. A ova dvojica uzimaju nežno devojku koja i dalje lebdi u vazduhu i spuštaju je u kovčeg. Onda obojica sedaju na već spuštenu poklopac. Publika urla. Vojnici sada snažnije no ikad lupaju svojim čizmama o drveni pod. Osećam da će se nešto srušiti. Policajac i Jakov se smeše zadovoljno. I još uvek mi nije jasno kako to — kada je Jakov mrtav. Pada mi na pamet oslobađajuća misao: Jakov je Jevrej, Jakov je ustvari AHASFER! Gledam u izduženo i modro lice; da, tu se taložilo vreme koje je nosio sa sobom, tu su vekovi koje vuče u svom mantilu i osmehu. Da li je to osmeh? To je samo jedan večni izraz na Jakovovom licu. Nešto između osmeha i patnje. Nešto između sutona i večeri, između zvezda i Sunca koje se izgubilo na drugoj strani polulopte. Onda se polako dižu obojica i ponovo žele da pogledaju u sanduk. Iz njihovih se grla čuje snažan smeh. Smeh je toliko jasan da se sve utiša, i on postaje još prodorniji. Iz kovčega se diže sedi starac. I, kao da ga se baš ništa ne tiče, izlazi, brada mu se ljulja u drhtanju. Pljucka oko sebe. Svi su zapanjeni. Jer, starac nije sam, on iz istog kovčega vuče za ruku nešto što se oglašava sirenom i fijukom. To je, u stvari, nekakav dečak. Pojavljuju se, i sada im blago lice otkriva svu dobrotu. Pa zašto, dodavalo, pomislim, onda ta eksplozija kraj kanala, zašto je dečak onda nastradao, kada je i on tu? Šta se to, u stvari, događa? A gnom iznenada vuče nekakve rite koje bi morale biti zavesa. On navlači, sve ih pokriva njima. Diže se dim sa njih, sve se gubi u maglu...

Najpre vidim okvir prozora i svetlost jutarnju kako se uvlači žamorom sa ulice. Polako otvaram oči i sve odjednom postaje toliko jednostavno i svakodnevno. Posmatram platna koja su oslonjena na zidove i prašina pala po njima, osećam opet onaj miris terpentina i lanenog ulja. Prsti su mi od uglja. Polako se dižem sa otomana i vučem zavesu. Napolju je sunce. Čudno prolećne sunce posle događaja u poluzamračenoj sobi i u snu. Na kestenu ispred prozora ima i ptica. Cvrkut je toliko umnožen da iznenada podseća na izvor. I, kako stanujem u ulici koja se polako penje i nadvisuje grad svojim krajem na kojem je moj prozor, vidim belasanje tornja pravoslavne crkve. Tamo malo dalje je tornj luteranske crkve, a dva tornja visoko ispružena u nebo su katolička, krstovi se presijavaju na suncu. Nazire se štirikara, gde se dogodilo ono juče sa dečakom. Razmišljam o Jakovu, njega ni moj san nije mogao spasti, možda je već mrtav, a ako nije, onda je na putu za neki logor. Policajac se verovatno i dalje vozi po gradu na svom motociklu. Ne, nisam zaboravio da je rat, osećaj rata i njegova prisutnost pojavili su se zajedno sa svetlošću koja me je razbudila. Samo što je rat, tamo gde se puca i gde se glasno gine, nešto dalje, odavde, sakriven daljinom koja se pomicala ka istoku, već nekoliko meseci, ka ravninama i letu koje je zajedno sa vojskama išlo ka severu.

Pod mojim prozorom razgovarale su dve žene. One se verovatno vraćahu sa pijace i sada, pune nekakvih novosti, odlaze kući, noseći u korpama salatu i još koješta. Jedna reče:

— Igrali su se sa minama u kanalu.

— Gospode bože! — zaječa druga — i na to se mora paziti! Nerazumna su deca.

— Rat je — rekla je prva, — a toga je u ratu dosta.

Pogledah napolje. Slegala je ramenima u tom trenutku. Rastadoše se. Obadve zabrađene maramama.

Judita je bila jutarnja. Gledala me je ponovo istim očima. Pokrih je jednim platnom. Nedovršena Judita, pomislih, i ne osetih želju da dovršim ikada sliku. Pokret u kojem sam je uhvatio ostao je nedovršen, smehu je nedostajalo još nešto, nešto uverljivo, i mislio sam da je sada to dobro, dok je negde u logoru.

Danas odlazim. Odmah, u stvari, idem kod vlasnika cirkusa da tražim posao. Reći ću mu sve što znam. A znam da slikam, i praviću mu slike za cirkus, i biće zadovoljan, smenjuvaće se na tim ravnim pločama celi jedan život, i sve ću raditi pošteno. Samo, ako me primi.

Ustadoh polako i iz bokala sipah vodu u lavor. Voda je bila mlaka od ustajalosti i blago mi je kvasila podočnjake, koje sam izvukao tamne iz sna, pljuskao sam se, sa zadovoljstvom, više no obično. Šta se to, u stvari, događalo što je sve iščaišilo i sada sakato ide u ovom vremenu?

A kada sam izašao na ulicu, drvored kestenoza je bio toliko već u zelenilu, kiša sinoćna je tome doprinela, da samo verovao kako je lišće noćas vidno raslo dok sam ja spavao. Ko da se i ovde, u stvarnosti, događalo čudo koje sam imao u snu. Promene iznenadne i brze, zapanjujuće, vesele ili poražavajuće istinite, pa ma i grozne.

Cirkus je već bio preda mnom. Čula se neka španska melodija. Žena je neka pevala sa ploče koja se negde u nekoj od ovih kućica drvenih, kola, stanova, nalazila. A bila je to Imperio Argentina, i pevala je veoma poznatu pesmu uz kastenjete. Neko je nevidljivo stepovao.

Stadoh ispred vrata koja su vodila u kola vlasnika cirkusa. Čuo se njegov glas, i glas neke žene. Oni su razgovarali o nečemu.

Pokucah.